

KRAŠTOTYRA

LEIDINYS SKIRTAS
TARYBŲ VALDŽIOS PENKIASDEŠIMTMEČIUI

VILNIUS — 1967

ŠIAI KLĖTELEI 225 METAI

Ši klėtelė, su dailiai įrėsta 1740 m. data, tebestovi Skuodo raj. Tauzų k., Antano Paulausko sodyboje. Apie ją čia ir noriu kiek plačiau papasakoti.

Tauzų kaimas yra 3 km į šiaurės vakarus nuo Mosėdžio ir 1 km nuo kairiojo Bartuvos upės kranto į vakarus, nuo šaliai nuo didesnių kelių. Kaimo žemės, nuotakios į Bartuvos upę ir į gretutinius upelius, yra vidutinio derlingumo priemoliai. Valstiečių ūkiai daugiausia yra buvę valakiniai, t. y. po 20 dešimtinių (apie 21 ha) žemės ir iš senų senovės yra buvę gerai prižiūrimi ir tvarkomi. Pagal vietos tradicijas, ūkį iš tėvų paveldėdavo vyresnysis sūnus, o kitus vaikus išrėdydavo, t. y. išleisdavo užkuriomis kitur, paskirdamas dalis. Ūkių nedalydavo. Tauzų kaimas taip pat toli ir nuo didesnių miškų masyvų, todėl tiek XVIII a. galo įvykiai, tiek ir 1831 bei 1863 m. judėjimai šio kaimo gyvenimui didesnės įtakos neturėjo. Kaime iš tų laikų nebuvo likusių tuščių ūkių, kai kituose, arčiau miškų išsidėčiusiuose kaimuose, tokių tuščių ūkių buvo likę po kelis.

Mažai šį kaimą tepalietė ir II pasaulinis karas bei po jo sekę įvykiai.

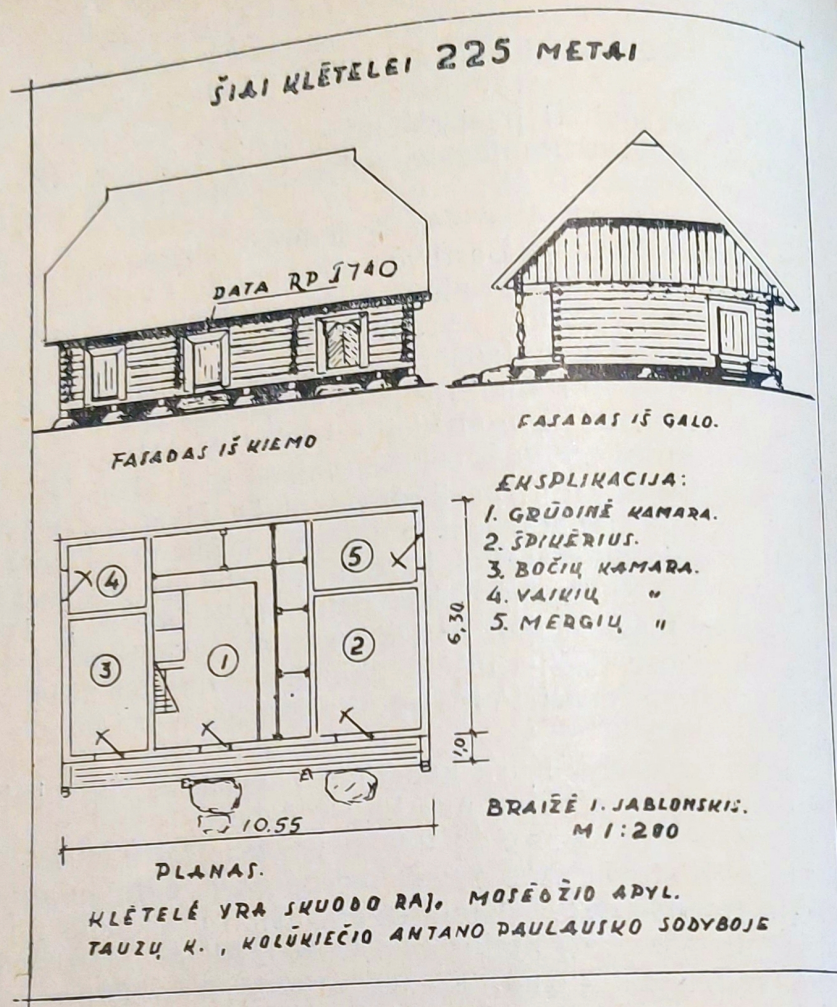
A. Paulausko sodyba yra kupetinio pavyzdžio Tauzų kaimo rytinėje dalyje, kiek atokiau nuo kitų sodybų.

Klėtelės vieta sodyboje yra griežtai tradicinė šiai apylinkei, t. y. ji stovi greta gyvenamo namo, priegrindu atgręžta į gerąją trobos pusę. Klėtelė ilgąja ašimi orientuota rytų—vakarų kryptimi ir yra į pietus nuo trobos. Aikštelė tarp trobos ir klėties vadinama kiemu. Kieme, prie trobos, būdavo gėlių darželiai, o jo gerajame gale statomas kryžius.

Klėtis iš oro yra 10,55 m ilgio ir 6,30 m pločio.

Pamatai įrengti iš retai sudėtų, gana stambių lauko akmenų. Jų aukštis nuo žemės paviršiaus šiuo metu yra 45 cm. Akmenys susmegę, o gal yra buvę įleisti į žemę apie 40—50 cm. Ties pamatų kampais akmenų didumas siekia iki 0,90 m. Kitur akmenų didumas svyruoja nuo 0,25 m. iki 0,6 m. Pamatų akmenų skiediniu nesurišti.

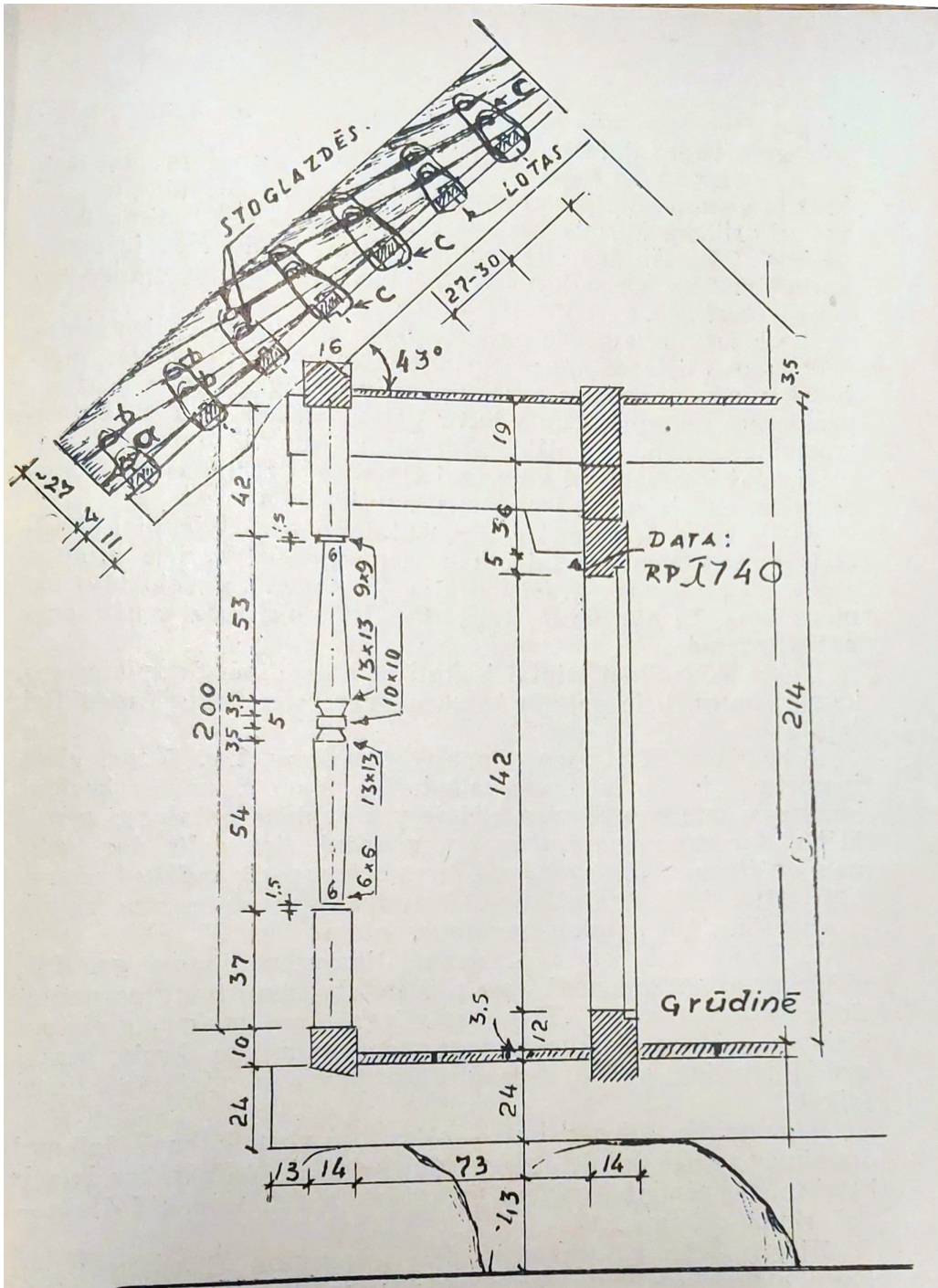
Sienos suręstos iš vidutiniškai dailiai tašytų rąstų į sąsparas įkypuoju sunėrimu. Apie 70% sienų egliniai, kiti pušiniai. Išorinių ir vidaus sienų storis vienodas. Jis svyruoja nuo 11 iki 12 cm. Sienmedžių skerspjūviai nuo 10,5×17 cm iki 12×26 cm. Apie 60% sienmedžių jau yra buvę naudoti pastatuose — juose yra daug medžio vinių liekanų, įvairių užkirtimų ir skylių. Vėliau, tai yra pastatą remontuojant, sienos nebuvo perkraunamos arba lopomos. Rąstų ilgis sienose tarp sandūrų siekia iki 8 m. Rąstų sudūrimas sienose atliktas paprastuoju —

žemaitišku būdu. Sandūrų visame pastate yra vos kelios, t. y. tik viršutiniuose ir apatiniuose ištisiniuose vainikuose.

Vidaus sienos taip pat tašytų kiek smulkesnių rąstų, krautos į išpiovas, padarytas pagrindinėse sienose. Sienų aukštis, įskaitant ir kraštutinius vainikus, yra 2,32 m.

Stogas pusvalminis, be čiukurų, dengtas ilginiais, varpomis aukštyn. Gegnės iš apvalių rąstelių, iš šonų ir viršaus pritašytos. Vidutinis jų storis 11 cm, aukštis nuo 12 iki 15 cm. Gegnės sustiprintos juostomis. Lotas iš tašytų kartelių nuo 4×5 cm iki 4,5×11 cm skerspiūvio prie gegnių pritvirtintas ažuolinėmis ir beržinėmis vinimis apie 14×14 mm storio. Žingsnis tarp lotų centrų nuo 26 iki 29 cm. Stogo šlaitai su horizontaliu pagrindu sudaro 43° kampą. Stogas visą laiką yra buvęs klojamas ilginiais varpomis aukštyn, apie 25 cm storio. Toks

PIŪVIS PER PRIEGRINDA M 1:25

- a - Pēdpsūsiu eilē kļojama pirmoji
- b - ilginiu eilēs tvirtinamos prie lotu-grebestu stoglazdēmis ir vi-cēmīs C Paulauskiō A, Tauzu k.

stogas tverdavęs 20–25 metus. Geresniais buvo laikomi stambūs gerų rugių ilginiai.

Priegrindas (tarm. *prygrindas*) yra įrengtas ant išsikūšusių grindų sijų, jas užgrindžiant lentomis. Grindų sijų gale yra užkirtimai, kuriais praeina išilginė sija — pamatinis kolonėlės (2 pav.), nelėms. Į šią išilginę siją dygliais įremtos kolonėlės (2 pav.), kurių konstrukcinė paskirtis yra palaikyti išilginį pagegninį vainiką — *kazilkelį*.

Išsikišusio priegrindo paskirtis buvo apsaugoti klėties sienas ir duris nuo lietaus. Ant priegrindo buvo laikomos staklės, mėsuvai ir koks nors kitas parankinis inventorių. Šiltam gražiam orui esant, ant priegrindo buvo galima sėdėti. Čia susėsdavo trumpam poilsiui namiškiai, grįžę po sunkių dienos darbų, o taip pat ir praeidami kaimynai čia susėdę trumpai aptardavo reikalus, pasidalydavo įspūdžiais, naujienomis.

Užlipti ant priegrindo yra nuožulniai padėti didžiuliai plokščiais viršais akmenys taip, kad viena jų plokštumos briauna remiasi į priegrindo kraštą, o kita — į žemiau padėto kito akmens šoną. Ta nuožulnia, apie 18°–20°, plokštuma ir užlipama ant priegrindo.

Tokie akmeniniai laiptai įrengti prie grūdinės ir špikieriaus kamary durų. Prie galinių kamary durų buvo įrengti mediniai laipteliai.

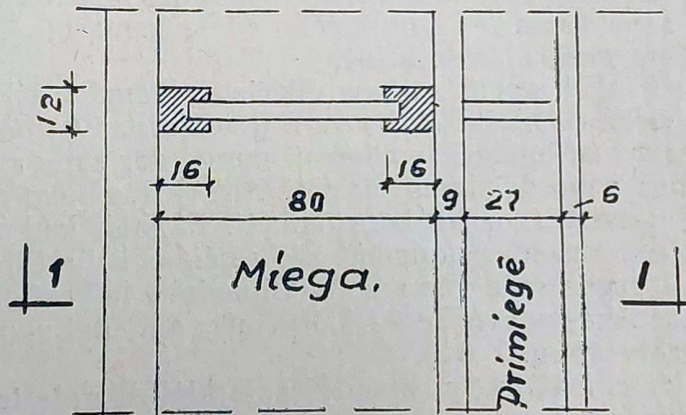
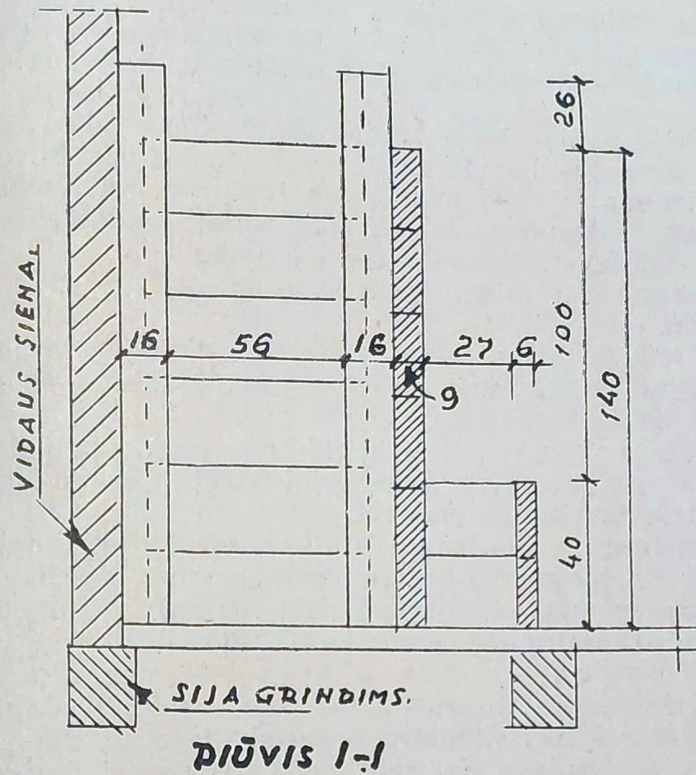
Klėties išplanavimas yra pilnas, t. y. ji turi visas tuometinio ir dar vėlesnio laikotarpio šiam žemaičių kraštui būdingas patalpas. Iš viso klėtyje yra penkios patalpos: geroji klėtis, dar vadinama *špikierium*, *grūdinė* (jos dalis dar vadinama *klėtsanga*), *bočių klėtelė*, *mergių kamara* ir *vaikių kamara*.

Didžiausia jų yra grūdinė. Jos naudingas plotas yra 27 m², o visų likusiųjų patalpų naudingas plotas tėra 33 m².

1. Grūdinė klėtis, dažnai tiesiog vadinama *grūdine*, skiriama grūdų laikymui. Joje prie dviejų sienų įrengtos nuolatinės *miegos* grūdams. Terminas *miega* (žem. *meiga*) greičiausiai yra paimtas iš senovinio guolio pavadinimo, kuris, mažai grūdų teturint, gilioje senovėje bus buvęs naudojamas jiems laikyti.

Pagrindinės miegos buvo šešios. Jų vienoje buvo laikomi duoniniai rugiai, kitoje — žieminiai kviečiai (*pūrai*), trečioje ir ketvirtoje — sėkliniai miežiai ir avižos, o penktoje ir šeštoje — pašariniai grūdai.

Miegos — tai keturkampės dėžės, įrengtos iš tašytų, 9 cm storio bloką, suleistų į skrostinius šulus (3 pav.). Miegos turi priemiegus, su kuriais apatiniają dalimi laisvai susisiečia. Grūdai į miegas pilami tiesiai iš maišo, o išimami iš priemiegio bertuve. Seikima *čvertokais* arba puspūrėmis ir supilama į maišus po pūrą (sėjimui) ir, dažniausiai, po pusantro pūro vežti į malūną.

Plāns.
 MIEGU IRENGĪMAS. M 1:25
 Paulauskiā A., Tauzu k.

Seniau maldinimo rinkliava buvusi imama ne nuo svorio, bet nuo maišų kiekio, todėl grūdams vežti į malūną buvę naudojami specialūs maišai, į kuriuos tilpdavę trys ir daugiau pūrų grūdų.

Grūdinėje klėtyje buvo laiptai užlipti į pastogę, vadinamą *viškomis*. Pastogės didžioji dalis, o dažniausiai visa, buvo grįsta švარიom lentom ir buvo naudojama įvairiems rečiau naudojamiems namų rakandams laikyti, kaip antai: kailmaučiams, šukuočiams, mintuvams, brauktuvėms ir kitkam.

Vienkartinė visų miegų talpa buvo apie 15 m³, arba 10–11 tonų grūdų.

Pagal reikalą miegų talpa galėjo būti didinama arba mažinama. Tai buvo atliekama į esamus išskrodimus — *capus* įdant arba išimant po lentą.

2. Špikierius — geroji klėtis buvo naudojama dažniausiai atliekamam geresniam inventoriui laikyti. Čia buvo kraunamas ir iš čia išvežamas ištekančių dukterų kraitis. Čia stovėdavo viena geresnė, švariai paklota lova svečiui paguldyti. Ant rąją naktį po jungtvių čia su atitinkamomis ceremonijomis leisdavo, nes tai būtų nepagarba ką tik įvykusioms jungtuvėms.

3. Senų tėvų — bočių klėtis buvo skirta karšinamų tėvų mantai laikyti. Atiduodami ūkį vyriausiajam sūnui arba grečiau, dukrai, tėvai išsiimdavo — pasiskirdavo išimtinę iki gyvos galvos. Gyvendavo jie trobelėje, pajuokiamai dar vadina moje *langine*, o atliekamus daiktus, išimtinės grūdus ir kitką laikydavo savo kamaroje prie klėčių. Šioje kamaroje taip pat buvo ir viena geriau paklota lova.

4. Mergių kamara buvo skiriama samdomai *mergei*. Joje buvo viena paprasto darbo lova ir tokio pat darbo mažas stalelis. Tai ir visi baldai. Samdomoji mergė dar turėdavo skrynelę — kuparą savo daiktams susidėti. Ant sienos buvo gembinė darbo ir išėiginiams drabužiams laikyti. Plyšiai, kad nepūstų vėjas, buvo užkamšomi pakulomis. Šio amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje mergės savo kamara išsiklajuodavo laikraščiais. Vasarą kamara iškaišydavo beržų šakelėmis, ant staliuko visada buvo pamerkta gėlių.

5. Vaikių kamara buvo kitame klėties gale ir niekuo nesiskyrė nuo mergių kameros.

Angos. Visų klėčių ir kamary durys darosi į vidų. Staktos labai masyvios, paprasto įžambinio sukirpimo. Į špikierių durys pusapvalios, todėl ir staktos čia padarytos su kampiniais indėklais, taip sudarydamos arkų pavidalą. Toks su staktų kampiniais indėklais pusapvalių durų tipas šioje vietoje sutinkamas dar ir XIX a. pirmojoje pusėje statytuose namuose.

Duryse angų katei įlįsti nėra. Nėra nė sienose langelių. Špikieriaus durys dvigubos, kitur visur viengubos.

Klėtis būklė labai gera, bet to paties negalima pasakyti apie priežiūrą. Klėtis šiuo metu yra kolūkio nuosavybė. Kolūkiui pasistačius sandėlius, klėtis netrukus gali būti nugriauta, o labai reikėtų ją išsaugoti ateities kartoms, įrodymui, kad ir žemaičiai statybos menu nėra niek neatsilikdavo nuo kitataučių kaimynų.

K r e t i n g a

ANTANAS DANILIAUSKAS, JULIJA DANILIAUSKIENĖ

KARSAKIŠKIO APYLINKĖS (PANEVĖŽIO RAJ.) KRAITINIAI BALDAI

Kraitinės skrynios — savotiškas ir brangus liaudies kultūros paminklas. Jų puošyba turi nenykstančią meninę vertę. Iš raštų, kuriuos prieš šimtmetį išvedžiojo nežinomų meistrų rankos, ne kartą yra sėmusis įkvėpimo dabartinė mūsų dailė, pradedant architektūrinio interjero dekoru, baigiant kamerinio pobūdžio keramika. Rinkti ir saugoti šį palikimą — svarbus kraštotyryninkų uždavinys.

Kaip ir daugelyje kitų liaudies kultūros reiškinių, lietuvių kraitiniuose balduose pasireiškia sritiniai ypatumai. Pastarųjų išaiškinimas turi didelę reikšmę tiek mūsų liaudies meno pažinimui, tiek ir tiriant kultūrinius ryšius su kaimyninėmis tautomis.

Žemiau pateikiama medžiaga iš Karsakiškio apylinkės, užimančios Panevėžio raj. šiaurės rytų kampą tarp Lėvens ir Pyvesos upių. Straipsnio autoriai čia dirbo 1956—1965 m. Medžiaga apima Karsakiškio, Tiltagalių, Geležių, Prūselių gyvenvietes, Sukniškių, Vilkapiūvių, Pelėdiškių, Breiviškių, Radunėlių, Tautvilių, Mėlynių, Pievoniškių, Stumbriškio, Barsukynės, Daugmiškių, Grundiškių. Butėnų kaimus. Didoka dalis užfiksuotų kraitinių baldų yra į čia atvežta iš kaimyninių Vabalninko, Pasvalio, Panevėžio, Subačiaus, Kupiškio apylinkių; tai atitinkamai praplečia pateikiamos medžiagos teritorines ribas.

Tiriant Karsakiškio apylinkės kraitinius baldus, buvo fiksuojamos pagrindinės jų konstrukcinės formos, matmenys. Tapyti baldai buvo piešiami. 45 tokie spalvoti piešiniai įteikti Lietuvos TSR Istorijos-etnografijos muziejui Vilniuje.

Seniausi kraitiniai baldai Karsakiškio apylinkėje yra kraičkubiliai; vienas jų, dabar esantis Istorijos-etnografijos muziejuje Vilniuje, datuotas XIX a. ketvirtuoju dešimtmečiu. Puošyba jie nepasižymi, nebent nudažomi viena lygia juoda spalva. Pagal senųjų valstiečių pasakojimus, kraičkubiliai buvo dirbdinami ir vartojami iki XIX a. trečiojo ketvirčio pabaigos.